

Od planu odtwórczego do planu własnej wypowiedzi

Warsztaty dla nauczycieli języka polskiego (4 godz. dydaktyczne)

Autor materiałów: Małgorzata Kosińska-Pułka

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Cele zajęć

Uczestnik warsztatu po zajęciach powinien wykazać się:

znajomością

- polonistycznych metod nauczania kompozycji
- zasad przyrostu w podstawie programowej wiedzy i umiejętności w zakresie stosowania w wypowiedzi pisemnej odpowiedniej kompozycji i układu graficznego oraz budowania planu wypowiedzi cudzej i własnej
- funkcji literatury w kształtowaniu umiejętności dekomponowania tekstów
- funkcji różnych form wypowiedzi w kształtowaniu umiejętności planowania wypowiedzi własnej

rozumieniem

- potrzeby kształcenia umiejętności redagowania planu odtwórczego
- potrzeby kształcenia umiejętności redagowania planów wypowiedzi w tym zamysłu kompozycyjnego
- potrzeby kształcenia umiejętności logicznego myślenia

umiejętnością

- planowania ćwiczeń rozwijających kompetencje uczniów w zakresie:
  - ✓ konstruowania planu odtwórczego – ramowego i szczegółowego oraz planu własnej wypowiedzi
  - ✓ formułowania planu zgodnie z zasadami komponowania wypowiedzi trójdzielnej
- oceny poprawności budowania planu i jego poszczególnych elementów
- analizy planów uczniów z uwzględnieniem cech tego typu formy wypowiedzi

Wymagania w podstawie programowej

II etap edukacyjny	III etap edukacyjny	IV etap edukacyjny
<p>III. Tworzenie wypowiedzi</p> <p>1. Mówienie i słuchanie</p> <p>1.6) stosuje w wypowiedzi pisemnej odpowiednią kompozycję i układ graficzny zgodny z wymogami danej formy gatunkowej (w tym wydziela akapity)</p> <p>1.7) sporządza plan odtwórczy wypowiedzi (ramowy i szczegółowy)</p>	<p>III. Tworzenie wypowiedzi</p> <p>1. Mówienie i słuchanie</p> <p>1.2) stosuje zasady organizacji tekstu zgodne z wymogami gatunku, tworząc spójną pod względem logicznym i składniowym wypowiedź na zadany temat;</p> <p>1.3) tworzy plan twórczy własnej wypowiedzi</p>	<p>III. Tworzenie wypowiedzi</p> <p>1. Mówienie i pisanie</p> <p>1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera formę gatunkową i odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)</p>

Co to jest kompozycja ?

- Kompozycja wszechogarnia tekst, przenika wszystkie czynniki dzieła.
- To struktura, konstrukcja, wewnętrzny układ materiału.
- To zharmonizowanie porządku, układ, łączenie, pomysł.
- Jako odniesienie do tematu, świata przedstawionego funkcjonuje tak, jak styl wobec materiału językowego.
- Na kompozycję utworu pozwala i generuje ją gatunek literacki.
- Jest z pogranicza treści i teorii, ale funkcjonuje mocniej (wyraźniej) w formie.
- Odpowiada na pytanie: *Jak to jest zrobione?*

Na podstawie: J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Wyd. UMCS, Lublin 1999; J. Bartmiński, St. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009.

Typologia kompozycji

- naturalna i sztuczna:
  - naturalna odtwarza (zakłada, że coś jest przed)
  - sztuczna zmienia, transformuje (przez „sztuczność” tworzy się sztukę)
- chronologiczna i przestawna
- zamknięta i otwarta
- jedno- i wielowątkowa
- zwarta i dygresyjna
- rozprawkowa

Na podstawie: J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Wyd. UMCS, Lublin 1999; J. Bartmiński, St. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009.

Spójność

- dotyczy – „odcinków tekstu”
- spójność składniowa – ta sama osoba, czas, liczba
- zachowanie takich samych warunków komunikacyjnych: kto, do kogo, o czym mówi
- więzi leksykalne (pola słów, które należą do tego samego zakresu znaczeniowego albo tego samego stylu)
- więź myślowa albo stylistyczna (np.: spójniki mają znaczenie nie tylko składniowe, ale stylistyczne)

Na podstawie: J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Wyd. UMCS, Lublin 1999; J. Bartmiński, St. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009.

Językowe ślady komponowania, czyli tranzycje

- inne ślady, wykładniki komponowania,
- po słowach rozpoznajemy, że ktoś tekst komponuje
- drogowskazy recepcji (np. wyliczenie typu 1.,2.,3..., słowa typu *wracając, otwierając*)
- dyscyplinują nadawcę, pomagają odbiorcy (służą nadawcy i odbiorcy)
- pokazują, po czym rozpoznawać (co widać i co trzeba domyśleć) komponowanie

Co widać z kompozycji ?

- tytuł
- motto
- początek (pierwsze zdanie) – otwarcie tekstu
- koniec – otwarcie „na po czytaniu”
- akapitowanie
- trójdzielność
- plan – jeśli się zachował
- tranzycje

Czego nie widać?

- trójdzielność – myślowa (jak wyrazi ją grafia?)
- pomysł – sensowny, oryginalny, funkcjonalny, ładny – wymyka się obiektywizacji
- powtórzenia zamierzone
- powtórzenia/pograniczne błędu

Błędy kompozycji

- chaos myślowy (brak zasady, dominanty kompozycji)
- dysproporcje
- dygresje – wszystko, co się przypomina
- brak łączności pomiędzy fragmentami
- brak hierarchii elementów
- niedokończenie

Co warto wpisać w kryteria oceny kompozycji ?

- uwyraźnić spójność
- docenić pomysł
- docenić dominantę kompozycyjną
- docenić ramę kompozycyjną
- docenić elegancję kompozycyjną

- Czy możliwe jest rozszerzenie skali?

Analizowanie wypracowania z językowymi śladami komponowania

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że człowiek zawsze jest kowalem swojego losu?

*Ludzie często są przekonani, że sami decydują o własnym życiu. Mają marzenia, plany i starają się robić wszystko, aby je realizować. **Niestety**, dzieje się tak, że coś lub ktoś wpływa na ich zmianę. **Uważam**, że nie jest to prawdziwe przekonanie. **Nie zgadzam się** ze stwierdzeniem, że „człowiek jest kowalem własnego losu”. **Dlaczego tak myślę?***

Analizowanie wypracowania z językowymi śladami komponowania

Po pierwsze, życiem ludzkim często rządzi przypadek. Przykładem może być historia Romea i Julii opisana w dramacie Williama Szekspira. *Jak wszyscy wiemy*, to para tragicznych kochanków, którzy umarli młodo, choć tego nie chcieli. Myśleli, że ich miłość pokona wszystkie przeszkody pomimo sporu rodzin. Ojciec Laurenty – zakonnik, który pomagał zakochanym i udzielił im potajemnie ślubu – obmyślił sprytny plan, po realizacji którego mieli bezpiecznie opuścić Weronę. *Jestem przekonany* – to przypadek sprawił, że list ojca Laurentego do Romea nie dotarł na czas. *A przecież* było w nim zapisane wyjaśnienie całego zdarzenia. Romeo przekonany o śmierci Julii postanowił wypić truciznę. Julia, widząc martwego ukochanego, przebiła się sztyletem. Ci młodzi zakochani nie planowali tak szybkiej śmierci. *Z pewnością to* nie oni zdecydowali o własnym losie, ale zły los – przypadek zdecydował za nich.

Analizowanie wypracowania z językowymi śladami komponowania

*Po drugie, na życie człowieka duży wpływ mają inni ludzie. Dzieje się tak szczególnie w czasach wojen. W „Krzyżakach” Henryka Sienkiewicza znaleźć można liczne przykłady wydarzeń **moim zdaniem niezależnych** od woli człowieka. **Wydaje się**, że jednym z nich jest porwanie Danusi. Nie spodziewał się tego ani Zbyszko, ani Jurand – jej ojciec. Obydwaj postanowili zrobić wszystko, aby ratować dziewczynę. Dumny Jurand ze Spychowa dla ratowania dziecka dał się upokorzyć i okaleczyć. Zrobił wszystko, co mógł, **jednak** nie pokonał silniejszego przeciwnika. Udało się uwolnić Danusię z niewoli krzyżackiej, ale nie udało się już uratować jej życia.*

*Myślę, że przywołane przykłady potwierdzają tezę zawartą we wstępie. Człowiek nie jest kowalem własnego losu. **Owszem**, na wiele spraw ma wpływ, ale często o jego losach decydują inni ludzie lub przypadek.*

Związek schematu kompozycyjnego z planem i konspektem wypowiedzi

„Tekst to zorganizowana całość znakowa, wyrażająca relatywnie skończoną treść myślową.” (Stanisław Gajda)

Wyznaczniki dobrze skomponowanego (zaplanowanego) tekstu to:

- ✓ całościowość (kompletność) – nie oznacza wyczerpania tematu, relatywna realizacja tematu (**są inne też możliwe realizacje**)
- ✓ hierarchiczność – utrzymywanie relacji nadrzędno-podrzędnej między elementami (**narastanie myśli**)
- ✓ strukturalizacja (spójność globalna) – wynika ze sposobu uporządkowania materiału (**tok wywodu**)
- ✓ Ukryta dialogowość – stawianie pytań i szukanie na nie odpowiedzi (**refleksja/namysł**).

Na podstawie: J. Maćkiewicz, *Jak dobrze pisać. Od myśli do tekstu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 25-27.

Od przedmiotu do tematu

Podstawowe pytania poprzedzające planowanie wypowiedzi:

- Co?
- O czym będę pisać/mówił?
- Co chcę napisać/powiedzieć?

Trzy rodzaje operacji planowania:

- nakreślić granice obszaru tematu
- wybrać fragment tego obszaru, czyli temat ogólny
- uściślić temat ogólny, czyli znaleźć temat szczegółowy

Na podstawie: J. Maćkiewicz, *Jak dobrze pisać. Od myśli do tekstu*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 20-21.

Od przedmiotu do tematu

Ćwiczenie

Napisz/powiedz „coś o nietolerancji”

Operacje do wykonania przez autora planu:

- zdefiniować pojęcie kluczowe, żeby wiedzieć, jakie są rozmiary i granice tematu
- wybrać w obrębie tego obszaru mniejszy fragment – zgodnie z własnymi zainteresowaniami i wiedzą (wybraną rolą) oraz oczekiwaniami odbiorcy

Na podstawie: J. Maćkiewicz, *Jak dobrze pisać. Od myśli do tekstu*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 20-21.

Od przedmiotu do tematu

Wskazówki do realizacji planowania

Warto zacząć od znalezienia możliwie największej liczby ujęć przedmiotu. Wybór jednego z nich to efekt przemyślanej decyzji, np.:

- Będę pisać o nietolerancji (gdzie? kiedy?) w dzisiejszych polskich szkołach...
- Będę pisać o nietolerancji (w jakim aspekcie?) wobec niepełnosprawnych...

Albo

- Dzieje nietolerancji w relacji: młodzi – starzy.
- Nietolerancja wobec obcych – dawniej i dziś.
- Ukazanie nietolerancji wobec obcych we współczesnej literaturze.
- Nietolerancja a wizerunek innego w reklamie.

Na podstawie: J. Maćkiewicz, *Jak dobrze pisać. Od myśli do tekstu*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 21.

Schemat kompozycyjny a plan i konspekt, czyli jak „obserwować” wypowiedź i jej organizację

Wypowiedź

Wstęp

- pytania o funkcjonalność
- jaki aspekt tematu został w nim ujęty
- czy był interesujący, zachęcający do odbioru

Rozwinięcie

- argumenty i ich układ
- wyraźny (lub nie) zamysł kompozycyjny
- hierarchiczność argumentów
- wartościowanie zjawisk

Zakończenie

- Czy zawiera uogólnienie?
- Czy jest funkcjonalne (a nie tylko formalne)?
- Czy podkreśla spójność wypowiedzi?

Plan twórczy i odtwórczy

Plan tekstu – inaczej: szkic, zarys, układ.

Plan może mieć charakter:

twórczy

poprzedza powstanie tekstu

(zwykle ma charakter roboczy, jest

modyfikowany w czasie tworzenia tekstu)

Na podstawie: Jerzy Bartmiński, *Przekształcanie tekstu i działania na tekście*, [w:] J. Bartmiński, St. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009, s. 294-298.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Plan twórczy i odtwórczy

**Plan może mieć charakter:
odtwórczy**

przedstawienie istniejącego tekstu
w sposób zwięzły (jest efektem analizy tekstu,
jego przykładem może być spis treści).

Plany tekstu mogą mieć charakter **werbalny**
(są zbudowane ze zdań, „pełniejsze”) lub
nominalny (stworzone z równoważników
zdań, są „uboższe”, bardziej skondensowane).

Na podstawie: Jerzy Bartmiński, *Przekształcanie tekstu i działania na tekście*, [w:] J. Bartmiński,
St. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009, s. 294-298.

Plan twórczy i odtwórczy

W praktyce polecenie skonstruowania planu może badać umiejętności:

- kompozycyjne (logiczne, twórcze),
- analityczne (dekompozycyjne, interpretacyjne, np. odróżnianie informacji ogólnych od szczegółowych, istotnych od nieistotnych),
- językowe i stylistyczne (np. umiejętność dobierania właściwych pod względem gramatycznym i stylistycznym konstrukcji składniowych).

Na podstawie: Jerzy Bartmiński, *Przekształcanie tekstu i działania na tekście*, [w:] J. Bartmiński, St. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, PWN, Warszawa 2009, s. 294-298.

Ocena poprawności budowania planu wypowiedzi

Temat rozprawki

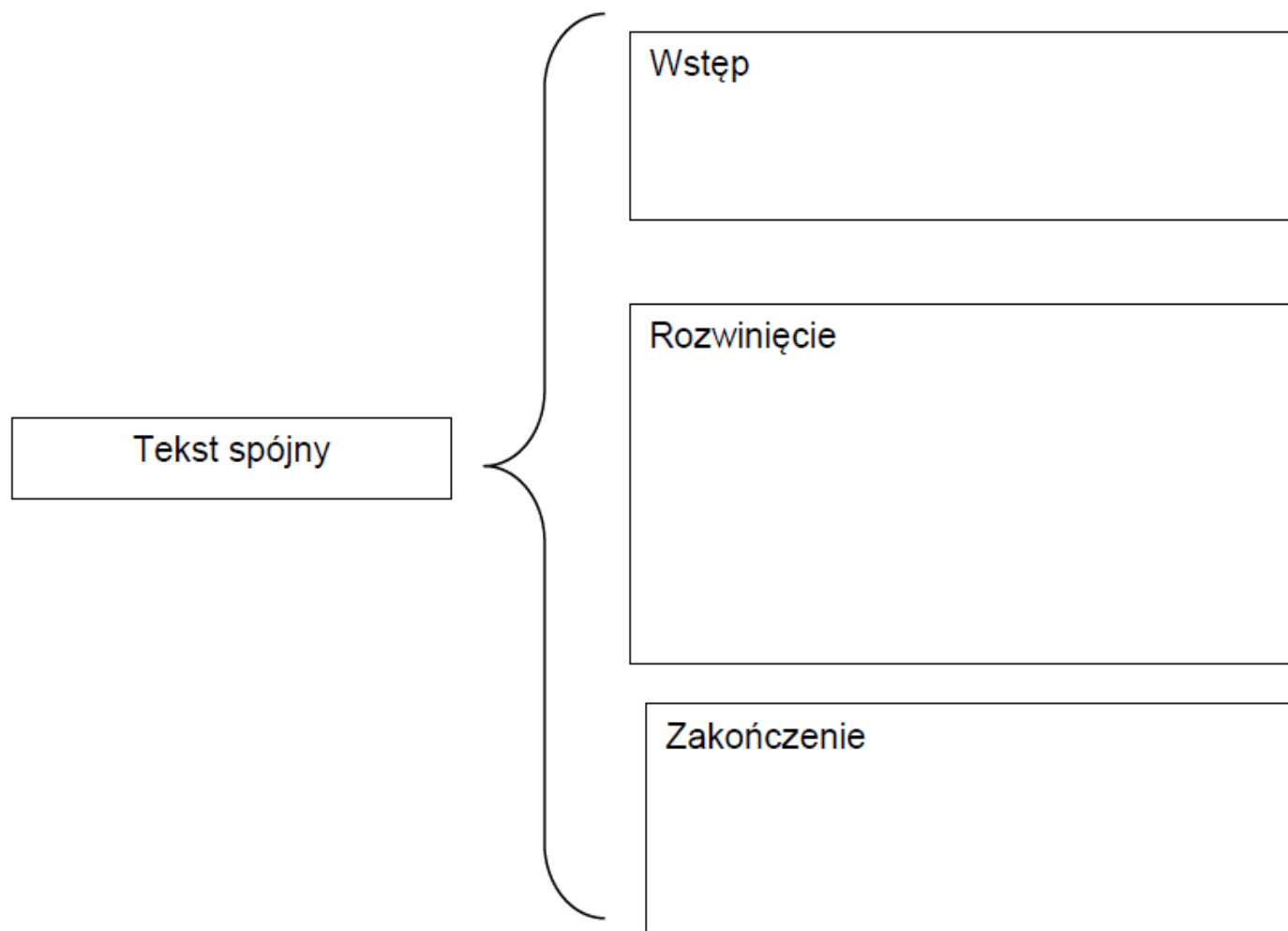
Na czym polega językowy savoir-vivre, czyli grzeczność wyrażana słowami?

Ułóż plan rozprawki na ten temat.

Przygotowując się do realizacji tego zadania, zapisz swoje spostrzeżenia w schemacie dołączonym do zadania.

Struktura kompozycyjna wypowiedzi

Językowy savoir-vivre nie tylko na lekcjach języka polskiego

Temat o grzeczności wyrażanej w języku (etyka językowa i kultura żywego słowa)

Wprowadzenie

Czy warto stosować językowy savoir-vivre, skoro niemal każde środowisko zaczyna mówić swoim, coraz bardziej hermetycznym językiem?

Teza

Zasady dobrego wychowania są konieczne, należy ich przestrzegać w języku, dostosowując wypowiedź do sytuacji.

Językowy savoir-vivre nie tylko na lekcjach języka polskiego

Rozwinięcie

1. Odwołanie do tekstów kultury, np. maili:
  - list elektroniczny zastępuje tradycyjne listy,
  - list elektroniczny składa się z powitania, treści listu, pożegnania, podpisu nadawcy,
  - wymaga dostosowania treści i formy wypowiedzi do sytuacji (adresat, cel, temat),
2. Odwołanie do tekstu literackiego (np.: fragment *Ani z Zielonego Wzgórza* o przeprosinach pani Linde).

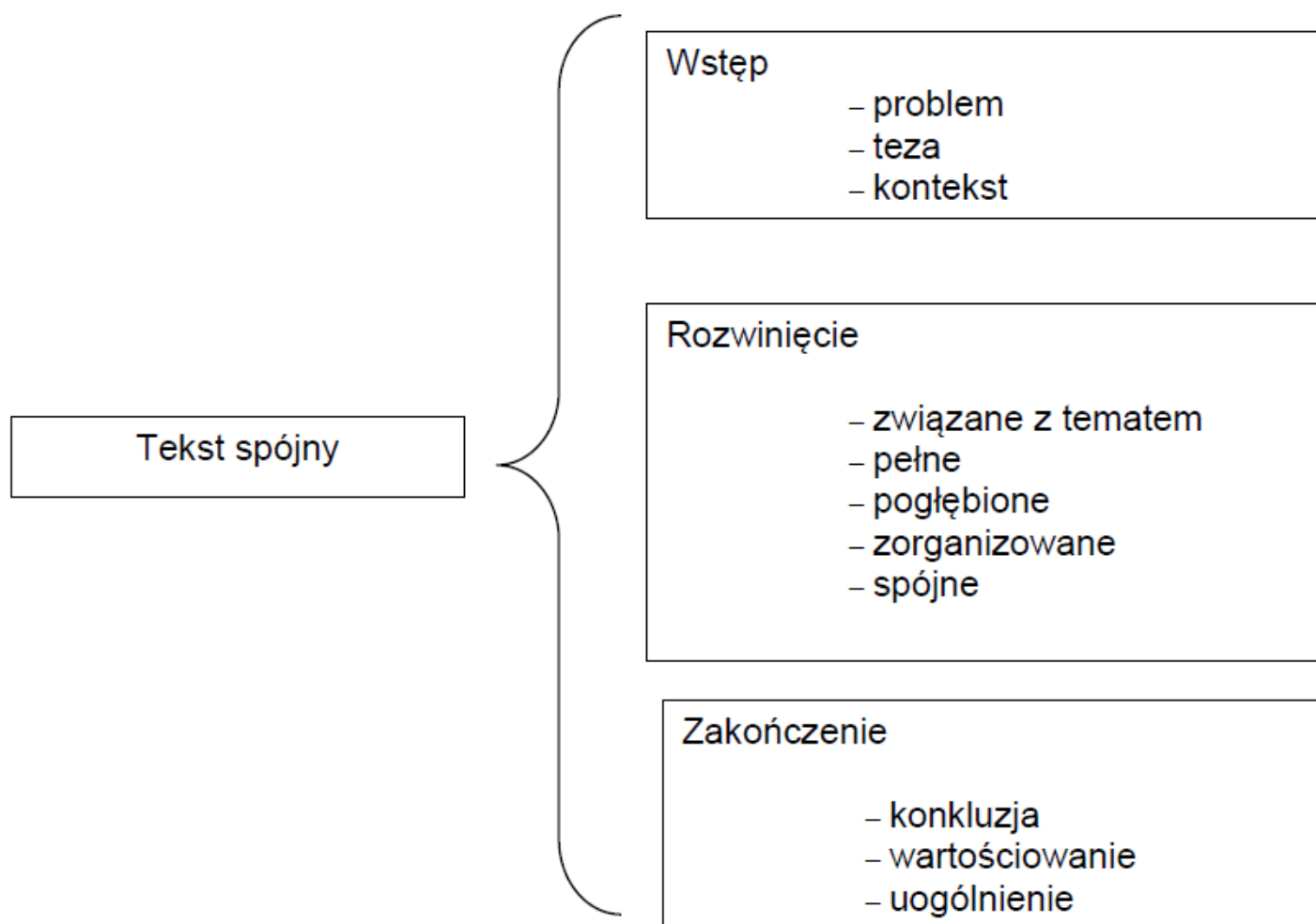
Językowy savoir-vivre nie tylko na lekcjach języka polskiego

Podsumowanie

Kultura mówienia wymaga starania o rozwój sprawności językowych. Istnieją różne teksty (literackie i nieliterackie), które podpowiadają, jak dbać o elegancję wypowiedzi i wyrażony w ten sposób szacunek dla odbiorcy naszych słów.

Struktura kompozycyjna wypowiedzi

Zasady budowania wypowiedzi

Treść, informacje

- sformułowanie tezy
- znalezienie odpowiednich argumentów
- znalezienie przykładów

Kompozycja

- wstęp (funkcjonalny)
- rozwinięcie (hierarchizacja, układ argumentów)
- podsumowanie (funkcjonalne)

Język i styl

- dobór środków językowych

